

УДК 338.48 (477)

Ступень Н.М.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри землевпорядкування та кадастру
Сумського національного аграрного університету***КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ**

У статті визначено основні напрями досягнення збалансованого розвитку рекреаційних територій. Розроблено концептуальну модель збалансованого розвитку рекреаційних територій, яка базується на реалізації трьох логічно взаємопов'язаних блоків: підготовчого (розробка Дорожньої карти), інформаційно-аналітичного (формування системи індикаторів) та функціонально-інструментального (вибір оптимального інструментарію збалансованого розвитку). Реалізація запропонованої концептуальної моделі збалансованого розвитку рекреаційних територій дозволить цілеспрямовано впливати на внутрішнє середовище територіальних елементів та організацію рекреаційної діяльності з метою отримання бажаного результату в процесі ефективної їх взаємодії.

Ключові слова: збалансований розвиток, формування, рекреаційні території, концептуальна модель, система.

Ступень Н.М. КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННЫХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье определены основные направления достижения устойчивого развития рекреационных территорий. Разработана концептуальная модель устойчивого развития рекреационных территорий, основанная на реализации трех логически взаимосвязанных блоков: подготовительного (разработка Дорожной карты), информационно-аналитического (формирование системы индикаторов) и функционально-инструментального (выбор оптимального инструментария устойчивого развития). Реализация предложенной концептуальной модели устойчивого развития рекреационных территорий позволит целенаправленно влиять на внутреннюю среду территориальных элементов и организацию рекреационной деятельности с целью получения желаемого результата в процессе эффективного их взаимодействия.

Ключевые слова: устойчивое развитие, формирование, рекреационные территории, концептуальная модель, система.

Stupen N.M. CONCEPTUAL MODEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL TERRITORIES

The article outlines the main directions for achieving sustainable development of recreational areas. The conceptual model of sustainable development of recreational territories is developed, based on the implementation of three logically interrelated blocks: preparatory (development of the Roadmap), information-analytical (formation of a system of indicators) and functional-instrumental (selection of the optimal tool for balanced development). The implementation of the proposed conceptual model of sustainable development of recreational territories will allow to purposefully influence the internal environment of territorial elements and the organization of recreational activities with the aim of obtaining the desired result in the process of their effective interaction.

Keywords: sustainable development, formation, recreational territories, conceptual model, system.

Постановка проблеми. Відсутність в Україні ефективного механізму становлення ринкових відносин та реформування економіки зумовили загострення еколого-економічних проблем розвитку територій. Не виключенням стали і рекреаційні території. Існування рекреаційних об'єктів чи комплексів – запорука сталого розвитку суспільства: рекреаційні території своїм існуванням задовольняють соціальні потреби населення, створюють робочі місця та підкреслюють економічну цінність об'єктів рекреації, які згідно Земельного Кодексу України знаходяться під охороною держави, що забезпечує екологічну складову сталого розвитку рекреаційних територій.

У зв'язку з цим сьогодні важливим є формування концептуальної моделі збалансованого розвитку рекреаційних територій. Формування такої моделі повинно сприяти вирішенню найважливіших соціально-економічних завдань, як для самих рекреантів, які відвідують рекреаційні території, так і для місцевого населення, а також забезпечити базу для збалансованого розвитку даних територій, що у сучасних умовах є актуальним завданням наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика збалансованого розвитку в останні десятиліття знаходиться в центрі пильної уваги представників економічної думки. Серед зарубіжних авторів, що займаються нею, можна відзначити таких, як Р. Браймер, Х. Ван де Керк, А. Вебер, Е. Пенроуз, Ф. Флетчер та інші. Питання розвитку рекреаційної діяльності розглянуто у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як О. Арбузов, В. Голян, І. Єрко, Л. Кауфман, Н. Коленда, М. Мельнічук, О. Міщенко, Х. Мюллер, М. Ганич, Л. Черчик,

С. Юрченко та багато інших. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень з даної проблематики, в даний час відсутні напрацювання щодо формування економічно обґрунтованої моделі збалансованого розвитку рекреаційних територій, які до теперішнього часу не отримали належного висвітлення в літературі.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень, спрямованих на формування концептуальної моделі збалансованого розвитку рекреаційних територій.

Виклад основного матеріалу. В даний час рекреаційні території розглядаються вченими в двох аспектах: як підвид соціально-економічної системи та як самостійний вид територіальних систем [1; 2]. Аналіз та узагальнення наукових досліджень вітчизняних і закордонних вчених дозволили запропонувати підхід до розуміння рекреаційних територій як самостійного виду еколого-економічних систем, спрямованого на здійснення рекреаційної діяльності на конкретній території. Формування еколого-економічних систем на практиці неможливе без врахування особливостей чинників та врахування рівня їх впливу на збалансований розвиток рекреаційних територій. Тому фундаментальною основою моделювання збалансованого розвитку рекреаційних територій має стати системний підхід, як механізм систематизації чинників впливу на процес управління через структурованість основних його елементів. Об'єднання основних складових збалансованого розвитку рекреаційних територій дозволяє здійснювати системний підхід до розробки і реалізації цільових програм і проєктів.

Важливою складовою формування моделі будь-якого явища чи процесу є визначення її елементів.

Для характеристики і визначення збалансованого розвитку рекреаційних територій як самостійного виду територіальних систем були виділені їх цілі, види, принципи, індикатори, інструменти, чинники, методи тощо (рис. 1).

Основою організації будь-якої діяльності є наявність природних ресурсів на конкретній території. Оскільки об'єктом дослідження територіальних систем є унікальні рекреаційні території, що вимагають контролю за використанням та споживанням екологічного, економічного та соціального потенціалів, збалансована рекреаційна діяльність повинна мати організовану форму і відповідати певним моделям. Розглядаючи можливості застосування концепції збалансованості територіальних соціально-економічних систем і поширюючи її постулати на рекреаційні території, можна говорити також і про параметри досягнення їх збалансованості, виділяючи при цьому і нестійкі показники, які не дозволяють досягти збалансованості в розвитку територій за критеріями збалансованого стану [3].

Проблемні питання незбалансованого стану територій характеризується зменшенням екологічних, соціальних та виробничих ресурсів обраного рівня (первинна та вторинна незбалансованість) [4]. В даний час цілями державної політики в галузі збалансованого розвитку рекреаційних територій в рамках реалізації «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» є створення сприятливих соціально-економічних умов для виконання виробничої та інших загальнонаціональних функцій і завдань територіального розвитку [5]. Тому збалансований розвиток рекреаційних територій має узгоджувати завдання оздоровлення максимальної кількості людей з дотриманням вимог екологічно невиснажливого рекреаційного природокористування, які дозволяють не оптимально використовувати асиміляційний потенціал рекреаційних територій та забезпечити соціо-еколого-економічну ефективність регіону.

Забезпечення збалансованого розвитку рекреаційних територій в тривалій перспективі дуже важливе, бо обсяги розвитку туристично-рекреаційної діяльності багато в чому залежать від наявності пам'яток,

стану природного середовища, наявної історичної та культурної спадщини. У зв'язку з антропогенним впливом туристично-рекреаційної діяльності природно-рекреаційні ресурси можуть погіршитися або руйнуватися, що спричинить за собою втрату інтересу рекреантів і зниження ефективності розвитку рекреаційних територій. Тому система управління рекреаційною діяльністю повинна забезпечувати реалізацію тенденцій його збалансованого розвитку за такими основними напрямками (табл. 1).

Системне вирішення проблем збалансованого розвитку рекреаційних територій можливе за допомогою формування моделей оцінки збалансованості і прийняття відповідних управлінських рішень. У теорії – це застосування концептуальних моделей, а в прикладному аспекті – використання конкретної функціональної, логічної моделі, що дозволяє вносити коригувальні заходи, пов'язані, наприклад, з раціональним використанням ресурсної бази територіальної системи. Причому, в логічну модель можуть бути закладені як певний комплекс економічних, соціальних, правлінських, інституційних, матеріально-технічних, виробничих та інших параметрів, так і окремі структурні елементи. Модель виступає у вигляді абстрактного уявлення реальних об'єктів в певній формі і призначена для відображення тих основних властивостей, які в повній мірі притаманні самому об'єкту моделювання (в нашому випадку рекреаційній території).

Процес моделювання при дослідженні рекреаційних територій на основі оптимізації відповідних критеріїв оцінювання реалізується зазвичай у розрізі окремих складових (зокрема, наявності рекреаційних ресурсів та територій, їх розміщення, попиту на туристичні послуги та відповідного порядку туристичних локацій, моделювання резервування рекреаційних послуг тощо) і не враховує при цьому низку соціальних та екологічних чинників. Так, науковцями Дж. Мейером та Г. Хелфманом в межах проведення екологічного форуму ще у 1993 р. наголошено про необхідність переорієнтації досліджень збалансованого розвитку рекреаційних територій на локальний рівень задля адаптації й узгодженості принципів такого розвитку із низкою регіональних особливостей та сформованих інституціональних норм [8].

Зокрема, згідно теоретичної моделі розвитку рекреаційних територій Р. Касагранді та С. Рінальді, яка поєднала в собі як економічні, так і соціально-екологічні чинники розвитку рекреаційних територій, виокремлено три взаємопов'язані складові: кількість рекреантів, які знаходяться в межах конкретної рекреаційної території в даний момент часу; якість наявних на конкретній рекреаційній території природних ресурсів; обсяг витрат, необхідних для формування відповідної рекреаційної інфраструктури [9]. Окрім того, авторами цієї моделі виділено абсолютне значення привабливості рекреаційної території, що визначається як сума трьох показників привабливості, зокрема: якості довкілля, розвиненості рекреаційної інфраструктури та насиченості відповідної території рекреантами.

При цьому, зміна кількості рекреантів, які знаходяться в межах конкретної рекреаційної території в даний момент часу є прямо пропорційною величи-

Рис. 1. Структурні елементи системи збалансованого розвитку рекреаційних територій

Джерело: адаптовано автором за [3; 4]

Таблиця 1

Напрями формування збалансованого розвитку рекреаційних територій

Збалансований розвиток рекреаційних територій	
Тенденції розвитку рекреації	Напрями діяльності в рамках системи управління рекреаційними територіями
Збереження і відтворення рекреаційних ресурсів території	Підтримка рекреаційних ресурсів територій в нормальному стані для їх подальшого відтворення, охорона та раціональне природокористування
Планування допустимого екологічного навантаження від розвитку рекреаційних територій	Аналіз і оцінка всіх складових довкілля для визначення граничних вимог до об'єктів інфраструктури рекреаційних територій
Взаємодія з населенням рекреаційних територій	Залучення місцевих жителів до процесу планування рекреації з метою розвитку його найбільш вигідних для населення видів
Створення і просування якісних послуг та продукції рекреаційних територій	Забезпечення відповідного співвідношення ціни і якості продукції та послуг рекреаційних територій, залучення туристів з збереженням умов навколишнього природного середовища
Отримання економічних і соціальних переваг від розвитку рекреаційних територій	Збільшення значень фінансового, соціального, природного капіталів на душу населення

Джерело: [6; 7]

ною до умовної привабливості рекреаційної території. Остання ж відображає різницю між абсолютним показником привабливості конкретної рекреаційної території та очікуваним показником привабливості території уже всього досліджуваного регіону, який можна застосувати для зіставлення всіх альтернативних рекреаційних територій в його межах. Поряд з тим, Р. Касагранді та С. Рінальді зазначають, що ці основні, виокремлені ними, три змінні все таки не мають змоги врахувати всі соціально-культурні та політичні площини, залучені до збалансованого розвитку рекреаційних територій [9].

Інша модель збалансованого розвитку рекреаційних територій (основоположниками якої є Р. Джонстон та Т. Тіррелл [10]) – динамічна – представлена двома розрахунковими показниками, де один відображає розмір так званого «збалансованого» прибутку, визначаючи мету на довготривалу перспективу щодо розвитку рекреаційної індустрії та розраховується додаванням дисконтованих прибутків майбутніх періодів; а другий – показує взаємозалежність якісних характеристик довкілля та результатів рекреаційної діяльності.

При визначенні першого показника на «збалансований», тобто довгостроковий прибуток головним чином впливатимуть два фактори: кількість рекреантів в межах рекреаційної території та якісний стан довкілля. Тобто, наприклад, збільшення кількості рекреантів, звичайно, сприятиме зростанню прибутку рекреаційної території, поряд з тим, маржинальний прибуток кожного наступного рекреанта ставатиме меншим. Так само, поліпшення якісних характеристик довкілля аналогічно сприятиме зростанню прибутку рекреаційної території (завдяки готовності рекреанта сплачувати більше за відпочинок в якісніших природних умовах), однак теж з кожним наступним реалізованим етапом у напрямі покращення якості довкілля, зменшуватиметься довгостроковий прибуток.

Другий показник відображає загальну зміну якісних характеристик стану довкілля протягом досліджуваного періоду на основі врахування екологічного та соціального чинників, зокрема позитивної дії відновлення природних комплексів (що вимагає досить тривалого часу) і негативних ефектів від поведінки та діяльності рекреантів (результат проявляється відносно швидко).

В цілому, зміна якісних характеристик стану довкілля може досягати позитивних або негативних значень, чи залишатися на нульовому рівні. Тобто, за умови відсутності будь-яких трансформа-

цій якісний стан довкілля є збалансованим, засвідчуючи нагальність збалансування природних процесів поновлення природних ресурсів та господарської діяльності, пов'язаної із рекреаційною діяльністю. Таким чином, можемо засвідчити про спрощеність та певну обмеженість розглянутих моделей збалансованого розвитку рекреаційних територій через неможливість врахування цілої низки факторів, про що вказують і безпосередні автори такого моделювання. Подібне призводить до відображення розвитку рекреаційних територій лише в загальних рисах, адже передбачає врахування головних концептуальних положень збалансованого розвитку (екологічної, економічної та соціальної площин) і не зважає на характерні регіональні особливості, притаманні тільки для певної конкретної території. Тому, на нашу думку, ці моделі є вузько зорієнтованими та не віддзеркалюють реального становища щодо розвитку рекреаційних територій.

Звичайно, в умовах обмеженості ресурсів, формування та підтримка сприятливого ділового середовища, яке б заохочувало підприємницьку активність в межах конкретної рекреаційної території є доволі складним питанням. Тому, на нашу думку, з метою формування сприятливого ділового середовища рекреаційних територій можна скористатися показником бізнес-ємності, що відображає рівень насиченості такого середовища підприємницькими структурами, за умови збереження якісного стану довкілля та задоволення інтересів господарюючих суб'єктів в межах рекреаційної території, тобто досягнення ними бажаного рівня рентабельності при дотриманні відповідних екологічних вимог.

Таким чином, модель збалансованого розвитку рекреаційних територій має враховувати вплив екологічних, економічних і соціальних факторів. Тому розгляд збалансованого розвитку рекреаційних територій як системи, а також специфічні особливості її організації, зумовили необхідність розробки концептуальної моделі, в складі якої можна виділити наступні блоки: підготовчий, інформаційно-аналітичний та функціонально-інструментальний (рис. 2).

В межах підготовчого блоку відбувається комплексна оцінка рекреаційних ресурсів даних територій і виявлення на основі отриманих даних суб'єктів рекреаційного природогосподарювання, які можуть бути включені до складу рекреаційної території, з подальшим визначенням її функціональної спеціалізації. Розробка плану заходів щодо реалізації концепції збалансованого розвитку рекреаційних територій здійснюється в процесі формування Дорожньої

Рис. 2. Концептуальна модель збалансованого розвитку рекреаційних територій

Джерело: сформовано автором на основі [3; 8-10]

карти і моделювання на її основі основних сценаріїв розвитку. Зміст інформаційно-аналітичного блоку в концептуальній моделі полягає у визначенні складу критеріїв та індикаторів збалансованості розвитку, що входять до складу рекреаційної території, їх оцінки та визначення на основі отриманих даних результативності та ефективності стратегічних напрямів збалансованого розвитку рекреаційних територій.

Реалізація функціонально-інструментального блоку здійснюється через сукупність інструментарію, що включає оптимальний набір методів, інструментів, важелів та технологій функціонування системи управління розвитком рекреаційних територій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, в основі збалансованого розвитку рекреаційних територій лежать елементи, що враховують, специфіку туристично-рекреаційної галузі та спрямовані на реалізацію потенціалу територіальних еколого-економічних систем. Тому фундаментальною основою моделювання збалансованого розвитку рекреаційних територій має стати системний підхід, як механізм систематизації чинників впливу на процес управління через структурованість основних його елементів. Загалом реалізація запропонованої концептуальної моделі збалансованого розвитку рекреаційних територій дозволить цілеспрямовано впливати на внутрішнє середовище територіальних елементів та організацію рекреаційної діяльності з метою отримання бажаного результату в процесі ефективної їх взаємодії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Винар Н.В. Врахування критеріїв сталого розвитку в управлінні туристично-рекреаційними територіями Карпатського регіону / Н.В. Винар // Науковий вісник Ужгородського Університету. – Ужгород, 2015. – Вип. 2(46). – С. 132–136. – (Серія: «Економіка»).
- Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку: [навч. посіб.] / Т.К. Гречко, С.А. Лісовський, С.А. Романюк, Л.Г. Руденко. – Херсон: Гринь Д.С. – 2015. – 264 с.
- Макаров М.Ю. Объективная необходимость перехода к устойчивому развитию туристских территорий / М.Ю. Макаров // В мире научных открытий. – Красноярск. – 2015. – №9.1(69). – С. 352–364.
- Бекирова С.Э. Механизм регулирования развития рекреационного комплекса Украины / С.Э. Бекирова // Культура народов Причерноморья. – 2011. – №216. – С. 13–16.
- Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>
- Шимин Н.А. Управление туризмом на региональном уровне: маркетинговый аспект / Н.А. Шимин // Известия Сочинского государственного университета. – 2013 – №4-1(27). – С. 207–212.
- Краєвська А.С. Рекреаційні ресурси санаторно-курортних підприємств: сутність та перспективи використання: монографія / А.С. Краєвська, О.О. Мороз, Б.Є. Грабовецький. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 186 с.
- Гулич О.І. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій: питання теорії і практики: монографія / О.І. Гулич. – Львів: ІРД НАН України, 2007. – 208 с.
- Casagrandi R. A theoretical approach to tourism sustainability [Електронний ресурс] / R. Casagrandi, S. Rinaldi // Conservation Ecology. – 2002. – №6(1). – Режим доступу: http://home.deib.polimi.it/rinaldi/ENS/fr_5.a.pdf
- Tyrell T.J. A dynamic model of sustainable tourism / T.J. Tyrell, R.J. Johnston // Journal of Travel Research. – 2005. – №44(2). – P. 124–134.